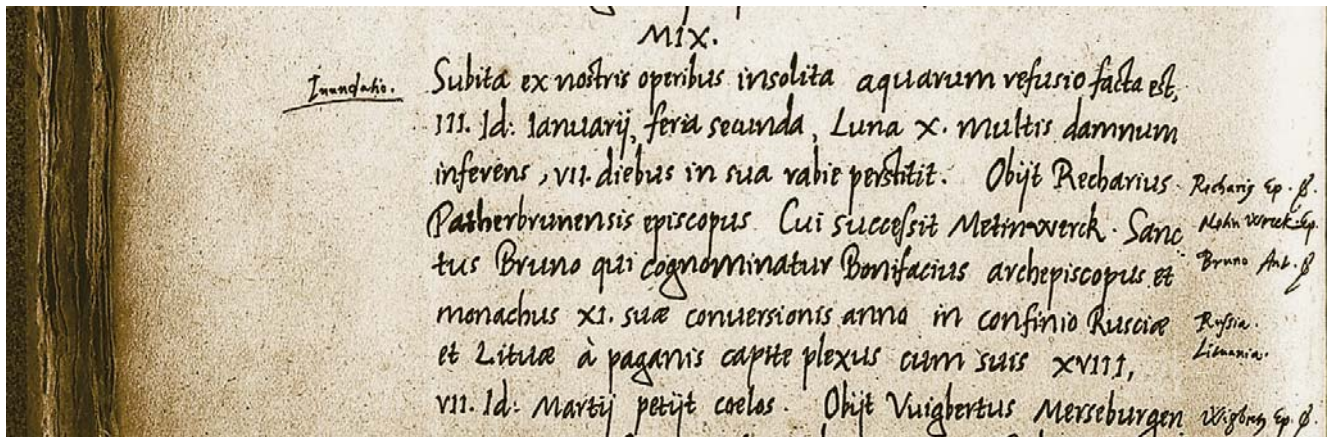

ALFREDAS BUMBLAUSKAS

Lemtingos Lietuvos istorijos datos: 1009 metai

Kad 1009 m. pirmą sykį paminėta Lietuva, tikėkime, žino bent kiek su Lietuvos istorija susipažinęs žmogus. Deja, paminėta ne lietuvio, kažkur toli, Vokietijoje, regis, atsitiktinai. Atrodytų, kad pati Lietuva čia nieko dėta, kad šie metai nėra Lietuvos istorijos lūžis, o labiau simbolinę reikšmę turinti, poetų ir rašytojų vaizduotę intriguojanti data. Tiesa, turint galvoje, kad Lietuvos vardą XVI a. norėta pakeisti Naująja Lenkija, o XIX a. Šiaurės Vakarų kraštu, Lietuvos išėjimas iš bevardės epochos vis dėlto yra reikšmingas. Pradžioje buvo žodis... Jis turėjo būti ištartas, nuaidėti į Europą ir, vilkimes, tapti kūnu.

Lietuva pirmą kartą paminėta Kvedlinburge, nedideliame Vokietijos mieste, kuriame ir šiais laikais tegyvena apie 30 tūkst. žmonių. Visa tai, atrodo, leistų dar sykį pakartoti - Lietuvos vardas suskamba atsitiktinai, Vakarų civilizacijai plečiant akiratį. Kas ši civilizacija XI a. pradžioje? Jau pergyvenusi ilgus krikščionybės kilimo šimtmečius, jau priartėjusi prie didžiojo skilimo į katalikų ir stačiatikių bažnyčias. Tuojuo suklostės scholastika su nominalistų ir realistų ginču, tuojuo bus įžengta į imponantiškos romantiškosios architektūros amžių. Vienuolynuose klesti knygų perrašinėjimo kultūra, tačiau tuojuo bus užbaigti kurti herojiniai epai ir suklostės riterių poezija. Jau pergyventa Frankų imperija, o jos griuvėsiuose jau susikūrė Šventosios Romos imperija (apie kurią vienas istorikas yra pasakęs: „Ji nebuvo nei šventa, nei Romos, nei imperija“), t.y. Vokietija. Tuojuo prasidės miestų kilimas, baigsis vidinė kolonizacija, prasidės žemės stygius, nulėmęs kryžiaus žygius, į istorijos areną jau yra įžengusi ir antroji krikščioniškų valstybių karta – Vengrija, Lenkija, Danija... Galima būtų tik padejuoti apie užpelkį, kuriame yra Lietuva, apie jos atokumą nuo civilizacijos židinių ir tuo baigti. Tačiau...

1983 m. E.Gudavičius išspausdino straipsnį „Lietuvos“ vardas XI a. – XII a. I pusės šaltiniuose“. Straipsnis visų pirma skirtas Lietuvos lokalizacijai, tačiau jame tiek informacijos, kad jos pagrindu galima prikurpti tokių išvadų... Kai profesorių paklausiau, kodėl jis to nedarė, jis atsakė: „Argi tais laikais buvo galima galvoti apie Lietuvos tikros istorijos rašymą...“ Pasirodo, ir tokioj istorinėj glūdumoj buvo galima prisiverti pirštus – pasirodo, ir čia išlenda Rusijos tema. O apie ją buvo galima kalbėti arba gerai, arba nieko. Juk net XVII a. istorikas A. Vijūkas-Kojelavičius su savo Lietuvos istorija neįtiko. Iš jos aiškėjo, kad Lietuva senovėje su Rusija kariavo! Tai buvo baisu, tai kenkė ne tik J. Žiugždos išvadai apie amžiną lietuvių ir rusų draugystę, bet ir klibino valstybės pamatus...

Pasirodo, kad apie Kvedlinburgo analuose („*Lietuvos-Rusios pasienyje*“) minimą šv. Brunono mirtį kalba dar keli šaltiniai, tačiau visi mini Prūsiją. Visi jie buvo žinomi. Dar daugiau – istoriografijoje buvo bandoma derinti šią informaciją labai mechaniškai, vedant simetrinį vidurkį tarp Lietuvos ir Prūsijos ir lokalizuojant įvykį kažkur Sūduvoj. Kiti šaltiniai šneka apie įvykį žymiai plačiau, tačiau istoriografijoje taip ir nebuvo bandoma pagvildinti jų informacijos, pateikti to meto, kad ir jotvingių, visuomenės analizę.

E. Gudavičius, pratęsdamas lenkų istoriko J. Bieniak'o pastebėjimus (kad Vakarų šaltiniai dar XIII a. painiojo lietuvius su prūsais), pagrindė išvadą, kad visi šaltiniai, minintys šv. Brunono mirtį, kalba apie tą patį įvykį ir ne bet kur, o Lietuvoje. Ką tai reiškia? O tai, kad iš šių šaltinių galime išgirsti ne tik Lietuvos vardą, bet ir praskleisti uždangą ir pažvelgti į to meto Lietuvos visuomenę.

Visi esame girdėję posakį „Filosofija yra teologijos tarnaitė“ ir žinome, kad taip galvojo viduramžių scholastai. Jau turbūt tik specialistai žino, kad ši tezė priklauso garsiam XI a. I pusės filosofui „antidialektikui“, žymiam bažnyčios reformatoriui Petrui Damijaniui. Na, ir atrodo, niekas dar nebandė surišti galų iš skirtingų istorijos sričių. Pasirodo, Petras Damijanys yra plačiausios versijos apie šv. Brunono mirtį, taigi, plačiausio pasakojimo apie XI a. Lietuvą, autorius. Kaip tik analizuodamas šį fantastinių detalių kupiną tekstą, gretindamas jo informaciją su kitais šaltiniais, E.Gudavičius „priskaldo“ įdomiausių išvadų.

Kas gi įvyko 1009 m.?

Paskatintas Vokietijos imperatoriaus i Henriko II, remiamas Lenkijos karaliaus Boleslovo Narsiojo, į Lietuvą vyksta misionierius, arkivyskupas Brunonas. Misijai

peržengus sieną, ji suimama ir pristatoma karaliui Netimerui. Brunonas sėkmingai vykdo savo priedermę ir įtikina karalių krikštytis. Tam, regis, pasitarnauja iš abiejų pusių surežisuotas spektaklis: karalius netrukdo Brunonui įmesti į ugnį stabus, tačiau savo ruožtu pareikalauja įrodyti naujų dievų galingumą. Brunonas pereina per ugnį - „tarp dviejų laužų“ ir lieka gyvas. Stabai sudega, nauji dievai triumfuoja, Netimeras jais patiki, kartu su 300 vyrų apsikrikštija. Tai jį taip paveikia, kad net nori mesti valdžią ir sekti paskui Brunoną. Šiam išvykus, už bedievybę, nužudo brolių. Tačiau nuvykus Brunonui pas kitą karaliaus brolių kunigaikštį, šis 1009 m. kovo 9 d. (pagal kitą šaltinį vasario 16 d.) nukerta Brunonui galvą ir įmeta į Aistros upę. Nužudoma ir 18 Brunono palydovų. Karalius užsirūstinęs, buvo nusprendęs ir šį brolių nužudyti, tačiau sugalvojo prieš tai pasimelsti. Tuomet žudikai atgailavo ir taip pat priėmė krikščionybę. Brunono palaikus išpirko Lenkijos karalius.

Ką galime pasakyti apie to meto Lietuvą? Teritorija jau aiškiai apibrėžta ir saugoma – kai tik Brunonas peržengia „ribą“, jis tuoj suimamas ir pristatomas genties vadui. Aišku, kad tai jau ne visai gentis – 300 vyrų kariauna genčiai aiškiai per didelė, bet dar ir ne valstybė. E. Gudavičiaus manymu, reikia apie tūkstančio kariauninkų, kad kontribucija virstų duokle ir gentinis „reketas“ virstų valstybine sistema. Genties vado valdžia jau paveldima – Netimeras žada perleisti valdžią sūnui. Lietuviai turi stabus (kiek dėl jų egzistavimo visai neseniai ginčytasi!), matyt, egzistuoja ir dievų panteonas, ir genties vado kontroliuojama šventykla, nes šaltiniai kalba apie karaliaus stabus. Kas gi visa tai? Aiškus žingsnis į valstybingumą. Vadinasi, judėjome gana sinchroniškai su Vidurio Europos tautomis. Kur dingo šita valstybės užuomazga? 1040 m. (ar 1044 m., o gal buvo ir du žygiai) į Lietuvą žygiavo, ją nukariavo ir privertė mokėti duoklę Kijevo Rusios valdovas Jaroslavas Išmintingasis... Nelemtas Rytų kaimyno vaidmuo, pasirodo, iškilo ir tada.

Martin Heidegger yra XIX a. pavadinės bašiausiu amžiumi žmonijos istorijoje. Apie XX a. jis nerado reikalo ir kalbėti. Si nuosmukio koncepcija vargu ar gali apsieiti be „aukso“ amžiaus praeity idėjos. Nesunku prisiminti Vincą Krėvę įsivaizduoti, kaip Netimero kariauninkai ant žirgelių ieško seselėms šilko skarelių. Kas patikės, kad ne idilijoje, o ties kraujo ir bado riba gyveno to meto visuomenė. Tiesa, Netimero muskulingi vyrukai kaip ir jų „kolegos“ nuo Tacito laikų papuotaudavo tvarkingai, bet juk tai buvo to meto visuomenės elitas.

Kolumbas atrado Ameriką, šv. Brunonas atrado Lietuvą. Ir vis dėlto kodėl tik Kvedlinburgo analai pamini Lietuvą? Ir apskritai, kuo čia dėtas Kvedlinburgas? Vokietijos imperatoriais tuo metu buvo saksų hercogai. Vadinasi, Saksonijos

sostinė Magdeburgas tuo metu buvo ir Vokietijos sostinė. Šalia jo buvo Kvedlinburgas, kuriame saksų hercogai buvo fundavę šv. Servacijaus moterų vienuolyną. Šis vienuolynas buvo saksų aukštuomenės dukterų ir seserų auklėjimo įstaiga, o jo abatės - tampriai susijusios su imperatorių gimine. 1009 m. Kvedlinburgo abatė buvo ankstesnio imperatoriaus Otono III teta ir tuometinio imperatoriaus Henriko II giminaitė. Vadinasi, iš imperatoriaus dvaro žinios tiesiogiai galėjo patekti į šį vienuolyną. Taip galėjo atsitikti ir su išlikusių gyvų Brunono misijos dalyvių informacija. Ir iš tikrųjų jau tais pačiais Brunono mirties metais Kvedlinburgo analuose pasirodo mums svarbus įrašas.

Lieka klausimas, kodėl Brunonas ir jo misijos dalyviai nepainiojo Lietuvos su Prūsija. 1008 m. Brunonas buvo nuvykęs į Kijevą ir priimtas didžiojo kunigaikščio Vladimiro. Jeigu lenkai tuo metu nežinojo prūsus ir nežinojo Lietuvos, tai rusai atvirkščiai – Lietuva ribojosi su Rusia. Brunonas galėjo pasinaudoti Kijevo kunigaikščio žiniomis, juo labiau, kad ruošėsi vykti į baltų žemes. Taip labiau nutolusi Vokietija anksčiau sužinojo apie Lietuvą negu Lenkija.

1009 metai - tai ne tik pirmas Lietuvos paminėjimas, bet ir pirma tiksli Lietuvos istorijos data, pirmas tikras lietuvių vardas, pirmos tikros rašytinės žinios apie Lietuvą. Sužinome nedaug, bet tikrus dalykus. Kaip prieš juos nublinksta „patriotiniai“ bandymai paankstinti Lietuvos valstybę, jau nekalbant apie E.Gedgaudo filologiniais išvedžiojimais „sukurtą“ Lietuvos imperiją, kuriai priklausę visi mokslininkų dirbtinai „išrasti“ indoeuropiečiai. Tiesa, lieka neaišku, kodėl į tos imperijos paveldėjimą kėsina lietuviai ar baltai, o ne hetitai, kurių kalba dar archaiškesnė.

XIII a. I pusėje valstybės kūrimas Lietuvoje vyko iš naujo. Šaltiniai leidžia fiksuoti ikivalstybinio proceso pabaigą. Vadinasi, apie Netimerą ir jo palikimą jau niekas nežinojo.

Taigi 1009 m. – Lietuvos istorijos, jos savasties data. Daug kuo pirmoji. Jei taip, tai 2009 m. sulauksime Lietuvos tūkstantmečio. Man, Tau, mums visiems – kiekgi bus metų? Pagalvokime apie tai...

A. BUMBLAUSKAS. Lemtingos Lietuvos istorijos datos: 1009 metai. *Aušrinė*. 1990, nr. 10, p. 16–20.